

Eit steg mot fred og forlik

Ivar Aasen-sambandet skipa til normaltalemålskonferanse i Bergen siste helgi i september. Tilskipingi vart kunngjort i avisone, og Lars Bjarne Marøy vart intervjuet av NRK-Hordaland. Dessutan vart det sendt ut brev til kring 50 mållag og til ei rad lag og institusjonar.

Prisvinnarane Askeland,

Venås, Breivega

Tilskipingi fredag var samstundes ei høgtidstilstelling for prisvinnarane frå Halldor O. Opelands fond. Ludvig Jerdal tala um venen Alv Askeland, og forskaren Rune Kyrkjebø fekk fram den allsidelege kyrkjeinteressa til Askeland ved å tala um Stjorn. Kyrkjebø er ein av dei få som hev inngåande kunnskapar um den gamalnorske bibelumsetjingi Stjorn. Hans Sørbø, formannen for styret i Opelandsfondet, tala um bokmanuset til Alv Askeland um folkesuverenitet. Askeland hev godt vit på juss. Han peikar millom anna på at grunnlovi gjev vern um norsk suverenitet. Dette grunnlovsvernet er like viktig for oss anten me er for eller mot EU.

Kjell Venås vilde skapa sameining millom dialektlinja og normaltalemålslinja. Det er ikkje alle som er laga til å tala eit normalisert mål. Det hev alltid vore dei hagaste måldyrkarane som hev gjenge i brodden. Venås utmana møtelyden med å segja at medan me dikuterar målsak, vert målstriden avgjord, og bokmålsmerkingi gjer at me tapar. Venås analyserte verknadene um sidemåsstilen vert avskaffa; han konkluderte med at me vilde lida eit stort kulturelt tap um det skulde henda.

Ola Breivega tala um upprydjing i den nynorske valfridomen. – Synsmåltane mine er kjende frå fyrr, men eg trur at møtelyden vil lika å høyra dei umatt, sa han. På 1970-talet gjekk Breivega ut imot det han kalla å gjera nynorsken til bokmål. Han meinte det var ille at målrørska ikkje skulde gjeva nynorsken høyreleg. Dei vilde ikkje snakka nynorsk, berre skriva målet. Når ein driv praktisk målarbeid, er det ein vanskeleg samanheng millom arbeid for at dialektane skal vinna respekt og å halda uppe nynorsk normaltalemål. Målrørska hev vanskar med å

ha two tankar i hovudet på ein gong. På 1970-talet skulde alt handla um dialekt og målføre. I dag er det aktuelt å draga fram att normaltalemålet. Normaltalemålsnyhet hev ikkje vunne nokon breid aksept enno, men Breivega var redd for at når pendelen fyrst svingar, so svingar han sterkt. Og då vert det berre normaltalemålsnakk.

Høgtidsstund

Prisutdelingi vart ei høgtideleg stund, leidd på ypparleg måte av Frøydis Lehmann. Alv Askeland var til stades og heldt ein varm takketale til Opelandsfondet, der han millom anna drog fram den nære venskapen han sjølv hadde til Opedal.

Me må reisa ideali

Laurdagen var det innleidingar av Gunnar Ottne og Jardar Eggesbø Abrahamsen. Gunnar Ottne peika på at det er mange kjeldor til språkleg påverkanad. Foreldri, skulen, media og flytting er viktige påvarknadskjeldor, sa Ottne. Jardar Eggesbø Abrahamsen hev granska språkhaldninga. Nynorskfolk vert assosiert med andre haldningar enn bokmålsbrukarar, var noko av det han hadde funne ut.

Ola Breivega tok opp tråden frå dagen fyreåt. Han meinte det var viktig med talemålsnormering i målrørska. Me kann skapa brør og syster i målvegen gjennom talemålsnormering. Breivega synte til Nehemias-boki i Bibelen til fremjing av ein nasjonal målbruk. Han la vekt på at nynorsk identitetkjensla vert styrkt av meir normaltalemål, men han åtvara samstundes mot å leggja for stor vekt på normaltalemålsina. Men ein må fremja normaltale so langt det lét seg gjeva.

Kari Losnedahl viste ljusbilete av kjende norskdomsmotiv som jolereii, og

ho kom fram med litterære innslag frå m.a. Garborg. Dessutan viste ho til at norskdomsrørska var ei samansett rørska som hev henta ymsande idear frå utlandet. Sams for rørska er at ho forma um på desse tildrivi og gjorde dei til noko sernorsk. Losnedahl peika elles på at den nynorske teaterlagsrørska bygde på ein borgarleg teatertradisjon som er sermerkt norsk. I andre land hev dei kongeleg teater. Konferansedeltakarane fekk ei forvitneleg umvising på Teatermuseet etter fyredraget.

Lars Bjarne Marøy hadde siste innlegg. Han fokuserte m.a. på at no må me reisa ideali våre. Målrørska må få fram so sterke og klare ideal at bokmålsfolki må bøygja seg for dei. Dessutan må det verta naturleg for byfolk å tala nynorsk.

Ivar Aasen-sambandet henta mange godord for eit rikt program. Det kom mange gode ordskifteinnlegg. Alt i alt var tilskipingi eit godt steg på vegen mot å skapa fred og forlik millom målfolk med svært ulike oppfatningar um skriftmålsnormi. Tanken um ei organisatorisk samling vart ikkje dryft. Derimot vart det sagt at Aasen-sambandet og Noregs Mållag gjer eit godt arbeid kvar på sine felt.

Lars Bjarne Marøy

Ordtøkjet

Når Ulukka er ute,
er det best å vera inne.

Etter Ivar Aasen

I dette bladet

L.B. Marøy: Mot fred og forlik	1
Full siger for NMU	2
J. Krokvik: Aasens målsamlingar	2
J. Kr. Fred og forlik?	3
H. G. Tangen: Høgnorskordlista	4
Johan A Schulze: Byggjestein	4
H. G. Tangen: Usle utfall mot høgnorsken	5
Olav Randen med nytt forlag	5
Sigurd Sandvik: Nils Juel	6
Johan A. Schulze: C. R. Unger	8
H.G. Tangen: Ny giv - for millomalderkultur?	8
G. Harildstad: Fjellnorsk skriftkultur	10
Skotsk sjølvråderett	10
Arne Horge: Språkleg på felgen	11
Arne Horge: Ut or steinalderen	12
G. Harildstad: Ord frå Lom	12
Sivil ulydnad	13
Ragnv. Hidle: Me har det godt	13
So vidt i Wales	13
J. Krokvik: Flokut for fåtalsmål	14
Johannes Børtnes 60 år	14
Østfold-Austfold	15
Johan A. Schulze: Eksamén	16

Dessutan Ordtøkjet, Vestmannalaget, småmeldingar, Sagt, Telefonen, Godt sagt, Sluttordet m.m.

Full siger for målungdomen

Det vart full siger for målungdomen i saki um nynorskutgåvor av innføringsbökene i data. Det var bokmålsutgåva av læreboki frå Universitetsforlaget som Nynorsk Elevgerilja sette um til nynorsk og so sende ut på internett, seinare etterfylgd av Volda militante målungdomslag. Utaningsdepartementet sa nei til søknad um dispensasjon frå reglane um at bökene skulde liggja fyre på både mål. Forlaget hadde i det heile ikkje søkt um dispensasjon fyre utspelet frå målungdomen.

Målungdomen kravde avgjerd på politisk plan i departementet, og sakfyrheavingi i departementet tok uvanleg lang tid. Vedtaket kom tett inn under stortingsvalet.

***Det er tid fot
bladpengar***

Aasens målsamlingar frå sørsluten av Noreg

Ny stor manuskriptsamling fullførd

Ivar Aasen:

Målsamlingar frå Christiansands og Agerhus Stifter
Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset.
Norsk Bokreidingslag 1997

Dette er den 4. samlingi med Aasenmanuskript i denne bokrekka (serie A) som byggjer på handskriftene etter Aasen frå Handskriftsamlingi på Universitetsbiblioteket i Oslo. Innhaldet i denne samlingi er uppskriftene til Ivar Aasen siste året han var på den lange, samanhengande granskingsferdi, frå september 1842 til november 1845. Då slo han seg fyrebils til i Nidaros, der han arbeidde med skiping av det innksamla tilfanget, arbeid med grammatikken og med målsamlingsferder i Trønelag, til Nordmøre og til Sør-Noreg. Det landbeltet som denne siste samlingi dekkjer, høyrde den gongen til Christiansands Stift og Agerhus Stift, i dag kjem det inn under fylki Rogaland, Vest-Agder, Aust-Agder, Telemark, Buskerud, Oppland og Hedmark. Det er soleis på mange måtar viktige – i tyding forvitnelege – målværdi Aasen her granskar.

Aasen held seg til same hovudmynsteret som han tidlegare på langferdi hadde funne fram til for uppskriftene sine, og utgjevarane fylgjer i den nye samlingi det same faret som dei dei hev fylgt i dei fyrre manuskriptsamlingane. Dei tri utgjevarane skriv eit fyreord i lag, og Oddvar Nes hev ei utførleg innleiding der han i findrag tek fyre seg manuskripti, utgjevingsprinsipi no, og den umhandla luten av ferdi, so langt det gjeld mål – frå Ølen den 4. september 1844, til Nidaros 11. november 1845. Ikkje minst innleidingi bør lesaren legga vekt på å få med seg, både av

umsyn til yversyn og av umsyn til alle dei talrike upplysningane. Me les at Aasen ikkje hadde faste prinsipp for avstytingar i desse handskriftene sine – til dømes Hedmark er avstytt både til Hdm., Hedm. og Hm. Dette syner nok helst berre at handskriftene ikkje var tenkte for andre enn Aasen sjølv; det var råtilfang som skulde vidare utarbeidast.

I sjølve Aasen-tilfanget er ordssamlingane ein stor og viktig part. Han tek med målførevald etter målførevald, umhugsamt, i takt med ferdi. Attåt ordssamlingane er her grammatiske utgreidinger, knytte til målføri, og med jamførande upplysningar millom målføri. Her er dessutan ei samla dialektlæra som Aasen laga utkast til for Sør-Noreg. For folk med måldragnad er det slåande kor Aasen på nokre fåe linor evnar å gripa tak i målføreserdrag og skriva dei ned på lettskynleg måte. Um Valdres-mål heiter det m.a.: «Meget tilfælles med Hallingdalsk, saaledes Lydene dn for rn, jø for jo, ø for ö. Fleertalsformer på o af Imperfektum, og Udeladelse af j foran en. Men j udelades her i langt flere Tilfælde, f. Ex Hage, Bakke, Skogen o.s.v. (ligesom i Indresognsk), og det skal kun være som Undtaglese, at den tilføies foran e i nogle Ord, Vikj'e, Markj'e.»

I boki finn me eit par store og sers yversynlege kart som let oss fylgja Aasen frå Ølen til Nidaros, kart med påførde stadnamn og upplysing um når Aasen heldt til på kvar stad. Sers klårjørande. Sidor frå manussamlingi er fotografisk attgjevne og syner den pynntelege handskrifti til Aasen. Og innleidingi er uppliva med landskapsteikningar frå 1840-talet av kjende kunstnarar.

Jostein Krokvik

Ivar Aasen:

Målsamlingar frå Christiansands og Agerhus Stifter

Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset

Ny samling etterlevide Aasen-manuskript med grammatiske utgreidinger og ordssamlingar frå den sørlege luten av Noreg. Her er òg ei dialektlæra for Sør-Noreg. 188 sidor. Hefta kr 230,-.

Norsk Bokreidingslag, Postboks 684, 5001 Bergen

Telefon 55 31 66 29 Faks: 55 32 03 56

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 31 79 29 / 55 16 37 32

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07

VESTMANNALAGET

Alle møte frårekna jolemøtet er på
Brygens Museum. Møtetid kl 19. Mat og
kaffi.

Torsdag 13. november. Redaktør h.v.
Gunnar Helge Carlsen talar um emne
knytt til soga åt jødane.

Torsdag 11. desember vert det årvisse
jolemøtet i Gildestova til Kreditkassen,
Allehelgengata 2.

Sokneprest Arnfinn Haram fortel um
Bernt Støylen og syng Støylen-songar.
Som vanleg vert det bordseta med varm
mat, og me må ha fyrehandstinging yver
telefon 55 16 37 32 seinast måndag den
8. desember.

Torsdag 15. januar 1988 vert fyrste
møtet på nyåret. Talar og emne vil me
kunngjera på eit seinare møte, og med
lysing i Bergens Tidende og
Vestmannen.

Me bed at lagsfolki våre noterar seg
møtedagane, og set av desse kveldane til
hugnad for seg sjølle og laget vårt. Tak
med dykk kjenningar til møti som er
opne for alle.

Fred og forlik ?

Ivar Aasen-sambandet skipa nyleg til ein vellukka normaltalemålskonferanse i Bergen, med frammøte frå dei ymse sidone av målrørsla. Formann i Vestlandske Mållag, Lars Bjarne Marøy, skriv at tilstellingi var «eit godt steg på vegen mot å skapa fred og forlik millom målfolk med svært ulike oppfatningar um skriftmålsformi».

At tonen millom målfolk på flankane hev vorte saklegare og meir velviljug, det hev vore tydeleg ei stund no. Straumdraget vert godt framkuva av målungdomen, og det aukar i same mun som restane av målblendingsideologi minkar.

Kva skil Noregs Mållag og den luten av målrørsla som knyter seg til Ivar Aasen-sambandet, høgnorskfolket? Fleirtalet på Noregs Mållags-landsmøtet gjekk imot bokmålisering av nynorsken og vilde avskipa tilnærmingspunktet i vedtektena for Norsk språkråd – eit punkt bokmålsfolket røynde hev avskipa for sitt mål.

Vedtaki på landsmøtet og haldningane millom fleire og fleire mållagsfolk, fell saman med det høgnorske tankegrunnlaget. Slik er det rettkome å tala um eit steg mot fred og forlik på ein marsj som skrid frametter, og der ein ny ættled etter kvart tek posisjonane. Sidan mange høgnorskfolk dertil hev dubbel medlemsskap, i Noregs Mållag og i høgnorskrorsla, er bordet duka for venskapleg ordskifte og samarbeid. Det er best for både partar. Og for målet.

Ein helt annan ting er spursmålet um organisatorisk samling. Organisatorisk samling hev Vestmannen tidlegare gjenge imot, og me er tolleg visse på at stoda i so måte er som ho hev vore: dei two greinene av målrørsla hev kvar sine uppgåvor og arbeider på kvar sin måte, og å tvinga både under ein hatt, vilde, samla sett, føra til ei veikjing av kreftene. Me ser det same i andre folkelege lag og samskipnader. I jordbruksrådet er det two greiner, i yrkeslivet er det like eins meir enn ei grein, ikkje å segja i det politiske livet. Ikke minst i kulturliv og åndsliv ber sterke straumar ute og heime i motsett leid: *imot* totalitarisme, einsretting og monopolisering.

Me er komne til den tidi då nynorsk skulemål med kvart må rettast upp att etter alle øydeleggjande offentlege målblendingsvedtak. Det vert ein lang og ubein veg, der synsmåtane i målflokkene um mangt vert ulike og sprikjande. Det er som det skal vera. Men då er det til gagn for saki at den ueinsarta flokken ikkje gjer seg um til ein monolitt. Attåt målreising trengst det måldyrking, og det trengst eit målideologisk tyngdepunkt utanfor og ubunde av den største massesamskipnaden som hev vore Noregs Mållag. Ulike meininger vert det til dømes um sume rettskrivings-spursmål og um Språkrådet – er det nok å avskipa tilnærmingspunktet for Rådet, eller bør heile Rådet avskipast i noverande form? Og kva med auka høgnorsk innvalsrett til Rådet?

Store monopolsamskipnader hev same laget som statsinstitusjonar til stivna i einsporing og sentralistisk byråkrati. Den røynsla er velkjend. I målrørsla må me verja det me hev av mangfelde, og byggja det vidare ut. Fred og forlik? Ja, fred og forlik um pluralismen, mangsiduskapen.

J.Kr.

Alv Askeland:
**Folkesuvereniteten,
Stortinget og Grunnlovi**

Frisk samling essay um spursmål som er grunnleggjande for norsk folkestyre og sjølvstende. Ei bok som vil glede mange både med innhald og mål.
Hefta kr 135,-.

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684, 5001 Bergen
Tlf 55 31 66 19. Faks 55 32 03 56

**Be om gratis
katalog**

**JYNORSK
ANTIKVARIAT**

Tilskrift:
Nynorsk Antikvariat A/S
P.b. 9243 Grønland
0134 Oslo
Telefon 22 19 02 11
Telefax 22 19 61 10

Norsk Ordliste av Lars Eskeland i nyprent

AV HÅVARD G. TANGEN

Etter olsok på seinsumaren i år kom det gledeleg nytt frå Norrønalaget Bragr i Bjørgvin. Den sette utgåva av den norske ordlista til Lars Eskeland – frå 1921 – var gjevi ut att i nyprent. For fyrste gong på lange tider ligg det fyre eit upplag av ei klassisk nynorsk ordlista. Med denne utgjevingi er det lagt eit grunnlag for å taka i bruk att det høgnorske skriftmålet frå fyre 1938.

I sjølvé utformingi er ordlista einfeld og endetil, 72 nummerera sidor hefte i hop med ein tunn papp-perm ikring. Liste-innmatten er ubrigda frå 1921, like eins dei fyreordi som stod i den utgåva som kom då. Jostein Krokvik, ein av nyutgjevarane, hev skrive ei fyremæling på two sidor som stend aller fremst i lista. Krokvik gjev i stutte drag råd og rettleidning for bruken av ordlista og set fingeren på slikt som tarv meir uttyding og klårgjering. Når det gjeld spørsmålet um landsnamnet, skriv Krokvik heilt rettkome at berre «Noreg» duger i høgnorsk i dag. Grunnen til at namnet «Norge» er medteke av Eskeland, er venteleg at landsnamnet endå ikkje var fastslege og normera i norsk landsmål den tid. Lars Eskeland nyttja sjølv namnet «Norge» i livssoga si um Ole Vig frå 1917, men «Norig» var det mest utbreidde i landsmålet fyrr «Noreg» vart kåra til nynorsk landsnamn i 1920-åri. Alt i 1917 bad styret i Norigs Mållag um å få stroke namnet «Norge» or nynorsk rettskriving, og på landsmøtet i Stavanger 1922 vart namnet på målsamskipnaden brigda frå Norigs til Noregs Mållag.

Uppslagsordi i ordlista er skrivne med tjukk strik, so det er lettint å leita seg fram til det ordet du vil sjå på. Sume tider er det skøytt til ordtyding, men lista fylgjer ikkje noko fast mynster i dette stykket. Det er rikt tilfang av norskrøtte og framandlendske ord med rot i gresk og latin, medan dansk-tyske lån gjer lite av seg. Fer me snøgt gjennom bokstaven B, er det ikkje store innslaget av be- og biflyrefeste å finna; *befal*, *beskyt* og *bestikk* på be-, og ingi på bi-.

Måten namnordi er førde upp på med upplysningar, skil seg ut frå det som er tilvant i sume andre ordlistor. Namnordi er fastlagde etter kyn med kjenneord, anten *ein*, *ei* eller *eit*, mot tillegget av endingar i bundi form i ordlistone til Alf Hellevik, t.d. *bygd/a* eller *side -a*. Ivar Aasen nyttja ein tridje måte å upplysa um kyn. Han nøgde seg med avstyttingane *m* (maskulinum), *f* (femininum), *n* (nøutrums). Kvar av oppføringsmåltane hev sine fyremuner.

Hjå Hellevik vert graden av normering truleg sterkest med di ordlisteutgjevaren då kann lata ute dei endingane han sjølv hev mothug mot, t.d. **bygd/i**. Um me set upp *bygd* (ei), hev me ikkje sagt noko um kva ending som skal stunda i bundi form eintal. Like vel hev Eskeland sume stader kome med tilleggsupplysningar for at det ikkje skal dragast i tvil kva som er rett ending, t.d. **avis** (ei); b.f. *avisa*.

Ordlista er godkjend ut frå rettskrivningsumboti i 1917. Denne umboti støyte ikkje náme nær ut so mange tradisjonelle former som målbrigdet i 1938, men ho fylte upp landsmålet med ei rad sideformer. Desse sideformene er skrivne med klomber og tunn strik i uppslagssrama, og kvar hev tilvising til hovudformi, t.d. [je, sjå eg] og [op, sjå **upp**]. Tilhøvet er mesta umsnutt av det som gjeld i skuleordlistone no, der dei samnorsk-slipte formene er hovudformer og dei hevdvunne formene er skotne ut på sida og sperra inne i klombre-fengsel, t.d. [sumar, sjå **sommar**] og [gamal, sjå **gammal**]. Med alle sideformene femner Norsk Ordliste av Eskeland utsver det høgnorske landsmålet, jamvel um dei Aasen-nære formene er grunnstommen. Det er av di det, til skil frå Hellevik-listone, hev eit høgnorskt kjerneuppslagsverk at nypprent til Bragr ber namnet *Høgnorskordlista* på titelbladet med rette.

Hovudtyngdi av uppslagsordi ligg på álmenne ord og nemningar, men me snertar burtum eit og anna sernamn med stor framrekning også. Det er likt til at sernamni er utvalde på slump, for medan byen *Moss* er førd upp, er korkje *Sarpsborg* eller *Horten* komme med. Skrivemåltane Østfold og Hedmark utan tviljod ber vitnemål um at den statspålagde skrivemåten er gjenomført i ordlista – i grunnen i strid med nynorsk namnesed, som lenge hev havt *Austfold* og *Heidmark*.

Nyutgåva av Norsk Ordliste av Lars Eskeland kann reknast for den tridje utgjevingi av småuppslagsverk på høgnorsk som Vestmannalaget og Norrønalaget Bragr hev fenge i stand dei siste åri. *Framandordbok* av Severin Eskeland (1919, nyprenta 1995) og *Norsk Formlæra* av Lars Eskeland (1918, nyprenta 1996) er dei fyrste two bøkene.

Norsk Ordliste av Lars Eskeland er ei framifrå hjelperåd for den som skal skriva høgnorsk og er uviss på korleis eit eller anna ord skal stavast eller bøygjast. Lista kann tingast gjennom posten frå Lars Bjarne Marøy, Eliasmarki 14, 5034 Ytre Laksevåg.

Viktug byggjestein

AV JOHAN A. SCHULZE

I «Norsk dialektbibliografi» av Oddvar Nes (1986) stend namnet Skjekkeland 7 gonger i lag med mange andre som hev skrive um emne frå norske målføre. Og no, i år, er det kome ei ny bok av *Martin Skjekkeland* som heiter «Dei norske dialektane – Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla». Boki vert utgjevi av Høyskoleforlaget AS i 1997, og det er eit verk på 283 sidur.

Det er eit samvitsfullt og for-segjort arbeid som forfattaren no legg fram; det er korkje rot eller skrot, og dét syner boki og innhaldslista.

Skjekkeland hev ein lettlesen stil, me finn orden og systematikk, og forfattaren er ikkje uppteken av å samla på «raritetar». Og dømetilfanget byggjer på hans eigne og andre sine granskingar. Han tek ikkje utgåva si lettint; han hev vilja ha råd og hjelp frå fagfolk – som han fortel i fyreordet, og arbeidet hans hev vara i mange år. Men so er boki vorti eit grundig og innhaldsrikt verk med mange upplysande detaljar.

Her kjem òg med ei rad målkart, og det er ei vinning, og karti er fargelagde, noko som gjer seg. Det fylgjer med ei bokliste, og emneregisteret gjev god upplysning um innhaldet, og sjølvsagt innhaldslista fremst i boki.

Det er rett nok mange serskilde ord som høyrer inn under fag-terminologien i denne boki, og det er no so. Men i meir moderne språklege utgreidinger er dette heller vanleg, og verket er nok helst skrive med tanke på dei studentane som vil setja seg inn i norsk målfrekunnskap. Og i Skjekkeland si bok er det mangt som kan gjeva tilskuv til seruppgåvur.

Ein kan segja at Martin Skjekkeland høyrer til den flokken av vitskapsfolk som verkeleg *kan* sine ting, og ein må berre ynskja at han kan ha høve til å halda fram i same leid. Han er ein mann som samlar seg um oppgåva si utan å gjera uturvande sidesprang i det han skriv, og dét er ein fyremun. Boki av Skjekkeland er ein viktig byggjestein i det huset me kallar norsk målvitskap.

**Du fær
Høgnorskordlista
frå Vestmannen**

Vestmannen

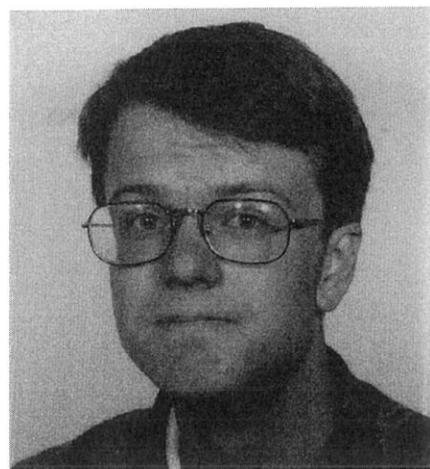
Usle utfall mot høgnorsken

Av Håvard M. Tangen

I *Syn og Segn* nr. 1 for i fjor hev Berge Furre eit stykke som heiter «Da nynorsk vart kyrkjemål», og sidan er same stykket prenta i *Mål og Makt* nr. 1/2 for 1997. I ein bokl i dette stykket kjem han inn på «Fyrebilsbibelen» som Studentmållaget i Oslo gav ut i 1921. Iblanda i skildringi av denne bibelutgåva ligg ein spiti tone mot høgnorsken og dei trufaste verjesmennene for målet, vestmennene. Det lyder soleis:

«*Fyrebilsbibelen* låg som nemnt føre i 1921. Mange gav pengar då Studentmållaget sette i gang – ungdomslag, mållag, kyrkjelydar, men avgjerande vart ein raus garanti frå Vestmannalaget. Det var dei målvennlege forretningsmennene i Bergen som hadde rygg til å bera slikt eit løft. Men «vestmennene» var vestmenn og godtok ikkje kva som helst. Rettskrivinga av 1917 var ikkje høgnorsk nok. Det skulde brukast ei eldre rettskriving, og professor Gustav Indrebø skulle vera vaktmann. Eg fekk *Fyrebilsbibelen* på skulen – elleve år trur eg eg var – og tykte det var gjævt med ein heil Bibel slik like etter krigen. Men eg undrast nok litt over at Jesus skulle tala så merkeleg til den verkbrotne ved Siloa dam. «Statt upp, tak sengi di og gakk!». Men sidan den verkbrotne tydeleg fatta poenget, var det forsåvidt greitt for meg.»

Berge Furre daglegg her ein illvilje mot høgnorsk i-mål ut frå sitt etterkrigsperpektiv. Former som Aasen førde inn i

det nynorske landsmålet, vert stempla som «merkelege», og ein les millom linone at det helst var urimelegt at *Fyrebilsbibelen* kom på høgnorsk. Ein sogekjennar som Furre, med bakgrunn i målrørsla, skulde vita at i-målet stod sterkt i den nynorske bokheimen og målrørsla elles i 1921. Etter rettskrivingsumboti i 1917 var a-formene rett nok valfrie, og a-målet var på veg inn i målrørsla. Kor som er, i-målet var enno mykje nytta i Studentmållaget i Oslo. Ei rad upprit frå styret vart skrivne med klassiske i-former, og 16. mars 1920 sette styret i Studentmållaget i Oslo inn ei lysing i «Den 17. Mai» og andre avisar med oppmoding um å mælda seg inn studentmållaget – skrive på rotekte i-mål. Det vart m.a. greidt ut um kva studentmållaget hadde arbeidt med den siste tidi. Det stod: «I granskingi av maalfør i hev laget gjort eit godt arbeid, og

planar er lagde fram for eit større arbeid med dette. Sameleis med innsamlingi av folkeminne.» Stykket var underskrive av styret i Studentmållaget i Oslo, Kåre Fostervoll var formann då, og han skreiv gjerne a-mål i skrifter og bladstykke som stod for hans eigi reknin. Me skulde fulla ikkje venta anna av ein samnorsktilhengjar.

Gustav Indrebø, som Furre i skriftstykket sitt gjer til utsend målrettar frå vestmennene, var dosent i norrøn filologi i Oslo den gongen (ikke professor som Furre kallar honom), og hadde berre få år tidlegare (hausten 1917) vore formann i Studentmållaget i Oslo. Det var soleis ikkje underlegt at Indrebø fekk rettskrivingi i Bibelen til ettersyn.

Ironisering yver målet i *Fyrebilsbibelen* er tydeleg nok noko Furre vil gjera til sitt varemerke, for i ordskiftet etter innleidingi til Jarle Bondevik um det nynorske bibelmålet i samband med Aasen-vika til Studentmållaget i Oslo hausten 1996, drog han fram denne same soga. Innlegget var evlaust meint til å kalla på lätten hjå møtelyden.

Det er verdt å merka seg at endåtil etter Aasen-året, då Aasen vart fagna og dyrka som aldri fyrr, stend fordomane og uviljen mot Aasen-målet millom nynorskelen i hovudstaden mykje godt urikka.

Olav Randen byrjar med nytt forlag

Olav Randen, den fyrra leidaren i Noregs Mållag, er i ferd med å starta nytt forlag i heimbygdi Vats i Ål i Hallingdal. Forlagsnamnet er *Boksmia*, og fyrebils vert det eit reint personleg tiltak. Men Randen er ikkje framand for tanken um at det kann koma på tale å umskipa forlaget til aksjeselskapp når det fyrst er innaarbeidt.

Fyrste bøkene er planlagde til utgjeving alt no i 1997. Kjell Venås, nyleg prisheidra av Halldor O. Opedals fond, kjem med ei bok um hallingmå-

let. Og Olav O. Randen kjem sjølv med ei bok um fåtalsmål i Noreg og resten av Europa. Serleg vaniskeleg hev det vore å finna sætannde opplysningsar um måli til umvanndrande folkegrupper, som *tatermål* og sokalla *fantemål*, fortel Randen. Her hev det vore mykje ihopblanding, millo om anna av di målbrukarane sjølve,

som ei fylge av ytre fordomar og diskriminering, hev vore sers etterhaldne med å fortelja um målet sitt. Vissare grunnskunnskap finst det derimot um sigøynarmål eller romani.

På spørsmål um korleis bøkene frå Boksmia skal spreidast, fortel Olav O. Randen at i fyrste umgang siktat han på å halda seg til serlege kontaktar og i nokon mun bokhandelen. Sidan fær røynsla visa korleis spreidingsnettet kann utvidast. Forlagsdrifti vert attåtarbeid for Randen; han kjem til å halda fram med gardsbruk i Vats. Småbruksdrifti vert hovudnæringer for han som tidlegare.

Jostein Krokvik

Norskdomsmannen Niels Juel (1831-1897)

Av Sigurd Sandvik

I år er det 100 år sidan Niels Juel døydde i heimen sin på Halsnøy Kloster. Det var eit uvanleg rikt liv som var kome til endes. (Det eg her tek fram, hev eg for det meste etter Lars Eskeland i boki «Bønder».)

Juel-namnet skriv seg frå Danmark. Mest kjend er admiralen Niels Juel frå slaget i Køgebugt. Det skifter gjerne med Niels og Andreas i denne ætti. Andreas heitte han som kom til Kloster og var fut der. I 1760 kjøpte han det som då var att av klostergodset. Han hadde vore kongens kammerråd i København. Danske futar hadde ofta dårleg ord på seg; men ikkje so med Andreas Juel. Han var på folket si sida, og klaga til kongen at skattane var for tunge for bøndene her.

Tidleg på 1800-talet var klostergodset kome på framande hender, og var mykje nedslarva. Odelsguten Andreas, fødd i Hjelmeland, gjekk militærvegen, og vart løytntan berre 18 år gammal.

So ein dag kom det ei sendeferd til han av husmenn og tenrarar på Halsnøy Kloster. Dei naudbad han um å koma heim og yverta klostergodset. Det gjorde han. Nett før pengekrakket i 1813 la han fram ein veldig setelbunke for eigaren, løytntan Dahl, som var nøydd til å ta imot. - Det er fortalt at han grytte heile setelbunken i omnen. «Der ligg Halsnøy Kloster!» sa han.

Andreas vart ein mykje dugande bonde, og dreiv garden fram til eit-mynsterbruk for si tid. Han gifte seg med Anna Engelhard Smith, ei gjenta frå Hjørundfjorden som hadde vore opp i tronde kår, og som hadde vore husmor i Kloster. Ho vart ei god kona for han.

Dei fekk sonen Niels i 1831. Seinare fekk dei two døtrar, som båe døydde av difteri 1841. Samstundes fekk dei ei dødfødd gjenta. Til minne um desse tri planta Andreas tri bøkar tett nedum det nye gardshuset han nett hadde bygt. Bøkane stod i yver 150 år.

Juel-folket tok til seg ei smågjenta frå Bergen. Elisabeth, heitte ho, og var dotter til skipsførar Tornøe, som hadde døytt frå ein stor barneflokk. Ho og Niels voks då upp saman og kom godt utav det. I vaksen alder trulova dei seg, endå foreldri hans hadde imot det. Dei trudde han skulde koma ifrå det når han kom ut i verdi. Men soleis gjekk det ikkje.

Niels likte gardsarbeid, og heldt meir lag med tenarane og husmennene enn farem tykte um. Faren let han då reisa til ein av dei fremste jordbrukskulane i Europa, Hohenheim nær Stuttgart. Han var då 20 år gammal. Han vart der i two år. I fritidi reiste han mykje i Tyskland. Etter

han var ferdig på skulen, bar det lenger ut i tvo-tri månader. Han var i Austerrike og Ungarn og i Sveits, og kom til å stogga nok i Belgia.

I Belgia råka Niels Juel ein fransk målprofessor som vilde gjerne røda med nordmannen. Niels Juel kunde lite fransk, og professoren vilde ikkje tala tysk. - Men det hev ingi naud, sa han, - for eg kan gamalnorsk.

I boki «Bønder» hermer Lars Eskeland bra ordrett korleis Niels upplevde dette: «Eg laut tilstå at eg kunde ikkje gamalnorsk. Då vart han ill. Og so skjente han meg so yver, at eg aldri hev vore so medfaren nokon gong, endå eg hev fenge hørt eit og anna sidan òg. - Vera av eit folk som hadde den merkelegaste bokavlen i verdi, og eit av dei fagraste tungemålli som hev vore til, og so ikkje kunna dette målet og ikkje kjenna til denne bokavlen! - Det baud ikkje sømd eller æra i sovore for ein vitug ungdom. Og når me nordmennar ikkje var likare enn at me ikkje ansa arven vår, so fortente me ikkje betre lagnad enn me hadde. ----

Eg skjemdest som ein hund, og lova meg sjølv at eg ikkje vilde sjå heimlandet att fyrr eg kunde gamalnorsk».

Han stogga då tri månader i København, og lærde gamalnorsk av islandingar som var der. - Det gjekk heller lett, sa han; for han kjende att heimemålet sitt i gamalnorsken. Ein dag kom han yver Aasens «Ordbog -» og «Prøver av Landsmålet i Norge». Han kjøpte bøkene med det same. Og so lova han seg sjølv at han aldri skulde tala eller skriva nokon anna enn landsmål når han kom heim. Og den lovnaden heldt han.

Då han kom heim, tok han seg av gardsdrifti med all den lærdom han hadde

fenge. Og hadde garden vore eit mynsterbruk før, so vart han det endå meir no. Han gifte seg med si Elisabeth, trass i at foreldri hans var imot giftarmålet. Ho var ei gåverik kvinne, og vart ei god kona for han. Ho var òg samd med han i dei norske synsmåtanane.

Niels Juel fekk høyrja mange spitord for det målet han tala, både i heimen og ute millom embetsfolk. Ein gong var det ein sakførar i Bergen som han hadde noko med å gjera, og som sende attende ei utgreiding Juel hadde skrive, med påteikning um at han skjøna ikkje «dette målet». Juel svara då at dersom han ikkje skjøna norsk, fekk dei skriva til einannan på tysk. Og soleis vart det. Det var i 1854 at Juel kom heim frå utlandet. Sumaren 1855 var han i Oslo, og fekk tala med Ivar Aasen. I 1856 skriv han eit brev til han. Og dette er det fyrste brevet Aasen får som er skrive på landsmål. Brevet er dagsett 1. 8. 1856, og lyder so:

«Høgtærade I. Aasen! De undrast væl te sjå brev ifrå ein ukend, som endå kann eg lybstast takka Dikko fyre seinast; serdeles lyt eg takka fyre ei kveldstund eg fek reika med Dikko umkring slottet og tala um dat meg indarleg kære norske mål. Då lyt eg enndå føra Dikko i minne, at eg er dan ungdomen, som vart tilført Dikko fyrra summaren av stud. Gudbrandr Vigfusson.

Inntrygjande lyt eg beda, at De vil orsaka meg fyre di at eg bryr Dikko med detta enndå til - litle innlagde brevet. Dat er ikke åleina elsk til målet eg skriv i og «forvisning» um, at detta åleina vil hevja oss til ein ansegg egte federnelandsk og sjølvstyrande «nation»; men dat er og dan elsk og vyrdnad eg heve til Apostelen fyre vår velferd og «nationalitet», som driv meg te skriva. Attemed lyt eg då spyrja um eit og annat um De eingong vilde vera so snild og svara på. Fyrst lyt eg fyre meg og gardsfolket her takka upprektigt fyre dei morolege bøker me hava fengt leset i vårt morsmål. Snart er andre boki av «Landsmålet» utslii og «Ervingen» upptoggen Dikko til æra. Ordtøki heve eg enndå ikke fengt fat i. «Liden Læsebog i Oldnorsk» vil dei desverre enndå ikke tyggja upp fyre meg. Dikkar tilhångare tiltaka her ikke so litet og enndå i Bergen blandt unge kaup-menner heve eg hørt um ivrige tilhångare, so dei enndå tala Strilamål seg imillom. Dat som ofta mest er imot Dikko er so vidt eg ser berre leta og stundo likagyld. Dei lesa «Morgenbladet» her på øyi, men forstå dat ikke - mest ikke -. Dei hava leset «Ervingen» og eg undrast kor lite dei forstå Hermann og kor væl

hine. Dei lesa bibelen og visa enndå i slige bøkker kor lite dei forstå Dansk. Men Hålsnøyri er betre upplyst enn Storden, Valestrand, Skånavik o.s.v. og her danskast meir enn rundt umkring oss. -

Var eg rik kunde eg gera myket; men no lyt eg også fyre te liva vera flittig i mit arbeid, so eg fær lite lera meg dat gamle målet og gera nokot fyre dat nya. Myket meir kunde dar og utrettast um dar berre var fleire, som skreiv på Dikkar måte, især um dat var yversetjingar av gamle sognor, religionsbøker og serdeles påtrengjande um landbruket, fyre te lesa um dette på Dansk er dei til lite nytta. Eg påstend, at landfolket vert ikke upplyst på 2-300 år um ein ikke vil skriva dat bøker i norsk mål. I umgangsskularne synest eg dei måtte snart få slika; er dat ikke sant? - Eg var tenkt å senda Dikko nokre få ord, som eg ikke heve funnet i ordboki; men eg vil no beda at De, når De eingong vandrar umkring også vil vera so indarleg gild og lydast innum til meg også, og so kan De sjølv høyrer etter um eg heve funnet rette uttydingi på ordi. - Eg heve svært hug te vita kori mine mest feil ligg, når eg skriver Norsk, um dat ikke også er i ein danskaktig stil. Skadar dat einheit um ein Vestlending skriver heima og vel (dei uttala dat vecl)? Likaeins fell dat meg svært te enda eit adjektiv til eit hu eller dat i bestemt skikkelse på e, altså d. stora huset o gento. Turde eg venta eit svar eingong, so vilde eg beda um De ikke vilde segja um eg fær i vilsko med eitkvart og korleis De sjølv meiner um gagnet og hugnaden av eit norsk skrivamål. Korvida De sjølv helst vilde utstrekka dat.

Eg håpast dat er ikke berre fyre te virka på dat Danska De arbeider, elder kanske? -

Nei no lyt eg slutta atter bedande myket, at De vil orsaka meg!

Dikkar høgt agtande og tilhugarlege
Niels Juel»

(I marginen.) Er dat ikke rettare at segja som i Hordaland kløster då dat vel kem av klastr? Å, myket hadde eg hug te spryja etter, men kvat skal eg som litet formår? »

Det skulde vere gildt å sjå kva Ivar Aasen hev svara på dette brevet. Men det hev ikkje vore råd å finna svarbrevet. - I eit anna svarbrev ser eg Aasen skriv at folk gjerne må skriva dat stora huset.

Våren 1857 skipa Niels Juel eit bondelag på Hålsnøyri, og var sjølv formann. Laget gjekk til i 1871. Dette må vera fyrste mållaget i landet; for i lovene stend det: «Då laget fyre ein stor del er stiftat av federlandskjærleik og stiftarne ero gjennomtrengde av dan sanning at ingen kan elsa sitt fødeland utan at han ærar dat viktigaste særkjennet målet, so må heringen tålast utan han - i dat minsta i samn-

lingen talar norsk». - Elles var det folkeupplysing og serleg eit betre jordbruk dei arbeidde for.

Det var ein flokk embetsfolk og andre i Sunnhordland - dei kondisjonerte, som folk sa - som heldt godt saman og var ofte umeinannan i gjestebod. Ein gong i 60-åri fekk Niels Juel innbjøding til å høgtida 17. mai på Onarheim i Husnes. I innbjødingi stod det: «Bønder tilstedes adgang kun i det frie». Juel sa nei takk. Han vilde ikkje vera med å høgtida 17. mai på den måten. Og under brevet sette han Niels Juel, bonde.

Sumaren 1867 kom den unge studenter Wollert Konow frå Stend til Kloster og tala med Juel um å skipa ein folkehøgskule. Konow hadde vore mykje i Danmark. Mor hans var dotter til diktaren Oehlenschläger. Han hadde vore hjå Grundtvig, og vorte kjend med grundtvigianarane og deira tankar, og hadde vore ei stund på ein dansk folkehøgskule.

No baud Juel til at han skulde setja i stand eit hus til å halda skule i. Og Wollert Konow slo til. Juel sette i stand til skuleskova ei paktarstove som stod tom. Han bygde henne um, so det vart berre eitt rom med himling under sperrone. Og soleis stend Haugastova den dag i dag på eigedommen til Sunnhordland folkehøgskule. Og der kom då fyrste folkehøgskulen på Vestlandet i gang 1. oktober 1868. Lærarane var student Wollert Konow (23 år), Niels Juel (37 år), og so ein agronom Eriksen. Seinare kom Olav Lofthus i staden for Eriksen, - han som seinare vart bladstyrar i Bergens Tidende.

Det var serleg jordbruksfag Niels Juel hadde på skulen, og so noko han kalla velstandslære. I dag hadde dei vel kalla det samfundsøkonomi. Konow hadde norsk og soga og lovkunna. Eriksen hadde dei i rekning. Kvar veka hadde dei heimestil, som dei las upp um laurdagane. Me hev stileboki etter Lars Flesland. Dei fyrste stiline hans er på «det almindelige bogsbprog». Men når det lid på, gjeng han yver til landsmål, og Konow rettar til Aasen-normalen. - Dette må vel vera fyrste skulen som gjev upplæring i landsmål. Elevane kom frå heile Vestlandet. Dei hadde nista med, og budde kringum på nærmeste gardane. Det var frå 16 til 21 elevar dei fire åri skulen gjekk. Det var gutter som gjorde mykje av seg når dei kom heim frå skulen. Lærarane budde hjå Juel i Kloster. Kvar Laurdagskveld samlast dei i Haugastova til «ordkast», som dei sa. Der kom stundom folk utanfrå og høyrde på dei. Kristofer Janson var der ein gong. Og ein kveld kom 13 seminaristar frå Stord. Um dette skreiv Nils Skår i bladet «Andvake». - Dei hadde funne two rosinor i pylsa dette året, skriv han. - Den eine var då dei gjekk til Leirvik og tala med

Aasmund Vinje; den andre var den kvelden dei var med i Haugastova.

Enno ein gong fekk Niels Juel i gang folkehøgskule i Haugastova. I 1886 fekk han den sermerkte læraren Paul Bergh til Kloster. Han dreiv folkehøgskule der i two år, og hadde jamvel gjentor til elevar. Niels Juel var ikkje sjølv lærar der då. Andre året kom Lars Eskeland og vart medlærar, attåt at han var huslærar i Kloster. Dette var fyrste spretten til Lars Eskeland i folkehøgskulen.

Paul Bergh var ein original på mange vis. Han hadde samla mange morosame sognor som han sende til Mons Litlere i Bergen. Litlere skreiv til Bergh at han gjerne vilde gjeva ut morosogone; men då måtte han skriva dei um til landsmål. Og det gjorde Paul Bergh.

I 1873 vart Niels Juel stortingsmann. Han arbeidde idugt, og vann stor ryrdnad. Wollert Konow kom på tinget i 1879. Det var sagt um Niels Juel at talen gleid ikkje so lett for han som for Konow; men det var alltid tyngd i det han bar fram, og han tala alltid sitt eige mål. Men det var vondt å sjå referatet i «Stortingstidende», tykte han. Det hende at han kjende ikkje att anten tankar eller ord.

Niels Juel hadde framlegg på Stortinget um pensjon til alle. Det var tanken um folketrygd han målbart! Framleggert vann ikkje fram. Men det gjorde framlegget um å jamstella landsmålet med «det almindelige Bogsbprog». Niels Juel og Lars Liestøl stod fyrst på lista, som i alt 41 tingmenn skreiv under på. Og jamstellingsvedtaket kom i 1885, veit me. Alt same året førde Juel møteboki for Fjelberg herad på landsmål.

Både Juel og Konow hadde tala for diktarløn til Alexander Kielland. Både dei og lensmann Såkvitne vart kasta i 1888, etter ein mykje ufjelg valstrid.

For Niels Juel var norkdom og kristendom merkeord. Han såg fram til den dagen då morsmålet lydde både i kvarlagslivet og til Guds pris i kyrkja. Um sundagane samla han huslyden til andakt. Han heldt ein liten tale og bad ei bøn, og so song dei av Blix-salmane. Mot slutten av livet sa han: «Aldri vert det godt med nokon ting hjå oss fyrr me hev fenge målet vårt att. Eg fær ikkje vera med den dagen, ser eg; men borni eller barneborni mine, dei fær vera med». Og so smilte han varmt. Med kvart som han veikna burt, lyste voni sterkare fram, um korleis det eingong skulde koma, det som han hadde drøymt for fedrelandet og arbeidet for.

Han døydde stilt og roleg ein sumardag 1897, - den dagen dei køyrdde fyrste høylasset inn i den nye løa.

Sagt:

Sterke og linne hokynsord

Tidi og visa heiter det på i-mål. Både i-en og a-en er utslag av sterke/linne hokynsord, som er karakteristisk for voldamålet.

Arne og Olav for Volda Målungsdom i voldabladet Møre

Nynorsk identitet

Til slutt kjem alle «faneordi»: hev, millom, tri(dje), hev stade og alt hitt som er vorte so utskjelt framigjenom. Til det er berre å svara, «dej he stie med foten i gravinje før, ditte e faktisk trie gongjen». Tilmåta sunnmørsk uttale lever alle desse klassiske nynorskordi vidare i beste velgåande. So kvifor vraka dei? Innsjå heller at som sunnmøring er dette ein sjølvsgagd del av din nynorske identitet.

Arne og Olav for Volda Målungsdom i voldabladet Møre.

Dei tok til vitet

Leikanger kommunestyre gjorde heilomvending. Dei har trekt attende utmeldinga frå Landssamanslutninga av nynorskkommunar og melder seg i staden inn att. Kommunen ville spart knappe 4000 kroner på å halda seg ute av det gode selskap. 3-4 andre kommunar i fylket har lagt seg på same lina, m.a. Balestrand.

Frå leidar i Sogn Avis

Ikkje noko val

Leikanger kommune – og andre – må gjerne plukka fram saker som skal illustrera den vanskelege kommuneøkonomien. Men vi synest det går for vidt når kommunen valde å ofra nynorsken for 4000 kroner. Når politikarane snudde, var det sjølv sagt fordi dei ikkje hadde noko val. Det kan kanskje politikarane i Balestrand notera seg når dei får saka om framleis medlemskap opp som budsjettsak.

Frå leidar i Sogn Avis

Stormaktsgåvor

Jamvel når store makter kjem med «gåvor» til små land, som t.d. garanti-kontrakter av eit eller anna slag, hev dei små landi all grunn til å tenkja seg vel um meir enn ein gong, fyrr dei tek mot «gåva». Vil eit stort land hjelpe eit lite, når det vert påteke, bør det little landet vera takksamt; men det bør helst venta til det vert påteke, fyrr det gjer avtale um slikt samarbeid. Sjølvstendet er jamnast best trygda då.

Nikolaus Gjelsvik (1866-1938) i Nationalt sjølvstende og millomfolkelegt samarbeid, fyrste utg. i 1907.

Carl Richard Unger – ein lerd i 1800-åri

I 1997 er det hundrad år sidan Carl Richard Unger døydde, han var fødd i 1817 i Christiania. Sophus Bugge hev skrive om Unger i nekrologen som vart prenta i «Arkiv for nordisk filologi», band 15, s. 94-99 (1899). Det er òg skrive om honom i samleverket «Norsk biografisk leksikon».

I sine gutedagar hadde Unger vore i Telemark; han var berre 13 år gammal då han kom dit, og der var presten i Mo, Simon Olaus Wolff. I Telemark lærde Unger seg til å tala bygdemålet, noko som visseleg fekk sitt å segja for dei seinare interessune hans i filologi. Unger hadde vanskar med matematikk, so han fekk berre haud til eksamen artium i 1835. Men evnor hadde han, og seinare skulde det syna seg at han gjorde det retteleg sterkt.

Unger var ein uvanleg strevsam og produktiv granskar som tok til med utgivingsverksem i 1847. Han var 30 år gammal då han gav ut «Det oldnorske Sprogs eller Norrønasprogets Grammatik» i lag med P. A. Munch. Og i 1847 kom fyrste bandet av Diplomatarium Norvegicum, og utgjevarane var Chr. Lange og Unger; Unger var stipendiat i nordisk målvitskapt den gongen. Lange tok seg av historiske ting og diplomatikk, medan Unger stelte med det språklege og paleografi. Ein mann som Rudolf Keyser

hadde tidlegare havt Unger og P. A. Munch til elevar.

Unger hadde elles professorat i germansk og romansk filologi, han hadde vorte professor i 1862. Han let etter seg ei ovleg stor boksamling på ikring 6000 band som kom til Universitetsbiblioteket i Christiania, noko som bar til etter hans eige ynskje. Dei skriftene Unger gav ut, var framifrå for si tid, og enno i våre dagar er ein heil del av dei i bruk. Han hadde vore i Kjøbenhavn i 1841 og kontrollerte og skreiv av gamle aktstykker, og desse avskriftene gav han seinare til Universitetet i Oslo. I Stockholm og Paris (Sorbonne) hadde han òg drive med granskning. Til Tyskland kom han aldri, og endå Unger tok fyre seg islandske skrifter, reiste han heller ikkje til Island.

Denne lærde og stillfarande mannen var mykje til hjelp for studentar og amatørar som tenkte å gjera vidare studiar, og det galdt òg folk som Peter Christen Asbjørnsen og Johan Fritzner. Unger var ikkje målmann, men kom med i krinsen av målfolk like vel, og dei stifta *Det Norske Samlaget*. Det laget var han med i til sin døyande dag. Ivar Aasen vart venen hans, og Unger kom til å skriva ei melding av «Prøver af Landsmaalet i Norge» i 1853.

Johan A. Schulze

Ny giv – for millomalderkultur?

K. E. Steffens hev i nokre stykke i Vestmannen kome med etter måten kvasse innlegg mot nasjonalisme, folkesuverenitet og dessutan demokratiet, «alt som hev skapt problem» som fyrstemanuensen ordlegg seg (Vestmannen 6-1997). Han hævdar at ein millomalderkultur hadde høvt betre til å løysa umheimsknipa (miljøkrise) i verdi i dag. Eg tykkjer det er ein svært reaksjonær bodskap han fører fram her.

Millomalderen kann snaudt standa fram som nokon ynskjedraum for den som vil finna boteråder mot umheimsvanske. Det fāmannsveldet, den foydale samfundsbygnaden, den botnlause fatigdomen for dei breide lag av folket og det låge ålmenne upplysningsstiget på den tid, er ikkje noko truverdig fyrerdøme for oss. Steffens hev fyrr (Vestmannen 9-1996) meint det er absurd å berre leggja i hop røyster ved val utan å taka umsyn til kvalitet, kunnskap og innsikt. Kven er det so som skal avgjera vektalet for røystene? Kvar skal makti ganga ut ifrå, um ikkje frå folket, i samhøve med folkesuverenitetstanken? Er det meir sannsynlegt at eit aristokratisk fāmannsvelde kann gjera slutt eller minka på ureiningi enn eit folkevalt storting? Eg

trur ikkje det. Eit politisk kursskifte må byrja med at folk fylkjer seg i samskipnader, t.d. i umheimsrørla, og legg press på statsstyremaktene og næringslivet. Det trengst like vel eit råmeverk for å påverka, og nasjonalstaten er enno den viktigaste einingi slike folkerørlor kann arbeida innanfor. Nasjonen eller folket er ikkje noko det nye borgarskapet fann på i fyrrre hundradåret for å manipulera meinigmann, men eit kollektiv bygt på medvit um samsoga, mål, sed og minne. Nasjonsbyggjing kann gjera medvit sterkare og gjeva det klārare former, ja visst, men ein stat er inkje vilkår for at nasjonalkjensla skal koma upp eller liva. Korleis var det elles mogelegt å uttyda polsk, irsk, katalansk og kurdisk nasjonalkjensla når desse folki so lenge vanta eller hev vanta ein stat?

Nasjonalstaten med sine konsesjonslover, styringsreidskapar og folkestyrde ting, er eit bolverk mot meir internasjonal kapitalutnytting og imperialisme. Forsvaret av sjølvråderetten var det berande argumentet som låg under motstanden mot overnasjonalitet, som synte seg klårt då det norske folket røysta nei til den europeiske unionen i 1994.

Håvard G. Tangen

Dette innlegget fekk ikkje koma med i målordskiftet i Arbeiderbladet sumaren 1997

Måldyrking vil gjera nynorsken levefør

Av Lars Bjarne Marøy, formann i Vestlandske Mållag

Arbeiderbladet hev starta eit målordskifte. Det sernorske i den norske målstoda er språkplanleggjeringstradisjonen. Dagfinn Worren skriv at dei nynorske filologane hev eit serskilt andsvar for å forma ut ei målnorm som både er målrett i høve til det norske tale- og skriftgrunnlaget og pedagogisk greid å læra. Denne trui på offentleg språkplanleggjering er truleg det mest sernorske.

I utlandet vilde vel dei fleste konsestruera seg meir um skriftspråksbruken i avisor og bøker. I røyndi er det denne utviklingi som er styrande i Noreg òg. Når nynorsk sidemålsundervisning vert konsentrert for mykje um å læra bøygningsformer i eit villniss av valfrie former, nærmar me oss truleg den sernorske språkplanleggjeringi. Medan nynorsk-elevar kann læra eit einskapleg bokmål ved å lesa bøker og avisor, må bokmåls-elevane arbeida med å sjekka um det dei hev lese eller trur dei hev lese på nynorsk, stend i ordlista til Alf Hellevik. Um ikkje, risikerer dei å få feil. Skjønnlitterære forfattarar på nynorsk-sida påropar seg kunstnarleg fridom til å skriva som dei vil. Men kvifor er ikkje det same tilfelle med bokmålsforfattarane? Jau, av di bokmålsforfattarane hev skyna at skal dei nå ut, må dei skriva nært opp til dei tradisjonelle formene i det norskanske bokmålet. Eit og anna avvik på bokmålsida finst det, men på nynorsk-sida er avvikande skrivemåtar hovudregelen heller enn undantaket.

Det som trengst no er måldyrking og talemålsnormalisering. På bokmålsida gjeng dette av seg sjølv. På nynorsk-sida må det arbeidast hardare. Ivar Aasen-sambandet vil i hovudsak gå inn for dei formene som Lars Eskeland nyttar i Norsk Formlæra frå 1917 og i Norsk Ordlista frå 1921. Det var desse formene nynorsken hadde då målet var i jamm framgang i nybrotsperiode.

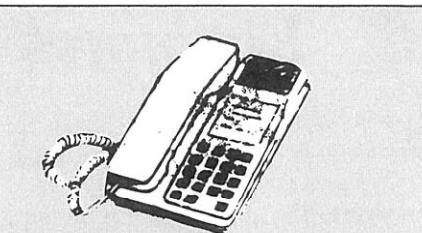
Knud Knudsens lina vil trengja burt Ivar Aasens lina i målstriden av di norsk skriftmål hev vorte sterkt prega av tale-målsutviklingi, skriv Arne Torp. Lenger ute i innlegget peikar Torp på at det ikkje er høgstatusmålet frå Oslo som breider seg på Austlandet. Her vert det eit fylgjebrot. Knudsens vilde fylgja det normerte talemålet. Ingen talemålsformer som ikkje kunde koma inn i normert tale skulde kunna nyttast. Torp vil truleg

hevda at høgstatusmålet vil gå attende, men det vil eg mæla imot. Standardisert tale vert nyttta innanfor ei rad yrkeskategoriar, serleg innanfor næringslivet. Det synest utenkjeleg at dei som brukar dei breide bymålsformene vil kunna upparbeida seg eit høgt nok språkmedvit til at dei kann læra seg å nyttta eit sokalla samnorsk språk.

Cathrine Sandnes meiner at språkstriden er for ømtolig til at me kann le av han. Men for etablert til å vekkja raseri av same styrke som i glanstidi for språkstriden. Det tapar nynorsken på. Kva er so årsakene til at språkstriden ikkje hev den same temperaturen i dag? Ei årsak er at dei statlege inngrep mot norskdansken vart stoppa upp og reversert med 1981-reformi. Ei anna er at opposisjonen mot den statlege målpolitikken på nynorsk-sida lenge hev vore marginalisert. Denne opposisjonen er aukande no. Det som kann setja liv i målordskiftet i dag, er truleg ein diskusjon um å endra strategi frå å fremja dialektbruk til å fremja normalisert nynorsk-tale. Skal nynorsken hevda seg, må nynorskbrukarane verta flinkare til å nyttta målet sitt munnleg. Men det grunnlaget som ligg i den statlege nynorsknormalen er for dårlig. Det finst difor two linor: ei offisiell språkplanleggjulingslina og ei måldyrkingslina. Dei bokmålslike tilnærningsformene må strykast frå nynorsknormalen av dei som vil driva måldyrking, medan tradisjonelle nynorskformer må få høgare rang.

Sidemålet lét seg ikkje læra. Byfolk må lesa litteratur i staden, hevdar Sandnes. Eg vil heller segja at bokmåls-brukarar må lesa meir nynorsk for å å læra seg å skriva nynorsk. Å lesa meir nynorsk vil auka motivasjonen for å skriva nynorsk. Men problemet er at mange nynorskbrukarar til dels nyttar bygdedialektar med iblanding av bokmål. Kvar einskild dialektbrukar i landet hev sitt inntrykk av kor mykje bokmål og kor mykje dialekt han skal bruka. Når førande nynorskbrukarar fylgjer denne avvegen i målstrevet, vert det ikkje skapt noko fast skriftbilete. Dimed fær dei som skal læra nynorsk utan å ha vorte uppflaska med målet, store vanskar.

Nynorsken vil leva og målet hev gode framtidsvilkår, men skal nynorsk-

I-mål

Nils-Aksel Mjøs hev kome med mange påminningar. No nyleg minnte han um at sume målvener – endå til høgnorskvenner – hev lett for å gløyma at folk no som tidlegare talar i-mål i Sogn, serleg då i indre luten. Og i Nordhordland og Midhordland talar dei nære på i-mål. Minner Mjøs um. Me legg til for eigi rekning at i-mål finn me, eller godt som i-mål, på Voss og i Hardanger med mykje av Hordaland elles, og i heile kjernebeltet for midlandsmalet, Mid-Noreg.

Skiljet millom lint og sterkt hokyn rekk mykje vidare. Det er eit avgjerande grunnlag for i-målet.

brukarane skapa nytt liv i målstriden, må dei endra strategi. Måldyrkingslinna må verta meir sentral millom målfolk. Det vil gjera det enklare å forsvara sidemålsstilen. Sidemålsstilen er forresten ei uvurderleg hjelpe for dei som skal/vil skifta yrkesmål frå bokmål til nynorsk. Det er eit godt teikn at målsamskipnade ne no er samla imot tilnærningsparagrafen i Norsk språkråd. Noregs Mållag, Norsk Målungdom og Ivar Aasen-sambandet gjeng imot tilnærningsparagrafen for språkrådet. Sume førande politikarar hev òg teke til orde for at denne paragrafen må strykast.

Klassisk høgmesse

Sogn Avis melder at 21. september var det kyrkjedag i gamal stil i Stedje kyrkja i Sogndal, med Nynorsk Salmebok, høgnorsk ritual og den svarte prestekjolen med kvit krage – samarien.

Sogndal songlag song, og etter høgmesse las pensjonert lensmann Olav Flæte kungjeringar i gamal lensmannsuniform på kyrkjebakken. Sogndal Bondekvinnelag sytte for kyrkjekaffi med vestlandsmat, og skuledirektør h.v. Olav Åm fortalte om «Sundag og helgesikkjar i tidlegare tid». Sogndal spel og dansarlag tok del.

Stedje sokneråd markera på denne måten kulturminnedagane 1997.

Fjellnorsk skriftkultur

Eystein Eggen og
skriftkulturen i fjellregionen
Innleiting og utval ved Arnljot Eggen
Samlaget 1996

På seinhausten i fjor gav Samlaget ut ei bok som eg synest fortener merksem. Det er boka «Eystein Eggen og skriftkulturen i fjellregionen», redigert av sonen Arnljot Eggen. Største delen av boka er utvalde artiklar og forteljingar frå Eystein Eggens hand. Nemninga fjellregionen blir i dag brukt om Røros, Nord-Østerdal og Øvre Gauldal, etter det Arnljot Eggen skriv.

Eystein Eggen (1886-1973) var bondesøn frå Vingelen i Nord-Østerdal. På framhaldskulen var det landsmålsopplæring, og her skreiv han fyrste stilen på feilfritt landsmål. Eggen synte såleis tilleg gjevnad for skriving. I 1907 var han tilsett i bladet Fjell-Ljom på Røros. Her vart han kjend med Johan Falkberget, og møtet med honom gav grunnlag for ein livslang venskap. Både hadde ankerfeste i det lokale, med syn for folkeleg kulturarbeid, litteratur og sogegransking.

Løna i eit lite lokalblad vart for lita då Eggen skulle gifte seg, og han tok i 1913 til som «utseljar» i Vingelen Forbruksforening. I 1931 kjøpte han eiga forretning i Ålen i Gauldal og flytte dit. Etter at ein son hadde teke over forretninga i 1946, flytte Eystein attende til heimbygda og vigde seg til lokalhistorisk arbeid og anna skriving på heiltid. Det kan nemnast at Eggen skreiv bygdeboka for Vingelen i 1943 og fire bygdebøker etter at han hadde fylt 60 år.

Innleidinga til Arnljot Eggen er på tjue sider og fortel om bakgrunnen til Eystein Eggen, og om livet og verksemda hans. I Nord-Østerdal var det ein etter måten rik skriftkultur. Me får glytt frå avissoga og presselivet på Røros, og me kan lesa om menneske som sette far etter seg i Nord-Østerdal, om «priorinna» Sara Oust og andre særmerkte personlegdomar.

Frå nynorsk synsstad er boka viktig, for me får høre om skrivande landsmålsfolk, som Anders Reitan og Ivar Mortensson. Etter å ha lese boka synest eg namnet Eystein Eggen ruvar høgt, og det i eit område som i vår tid mest er å rekne for eit myrk fastland i nynorsk-samanheng.

Bolken «Artiklar og forteljingar» inneheld 16 prosastykke av Eystein Eggen. Det er her me retteleg blir kjend med Eggen og forfattarskapen hans. Høgdepunktet for meg er artikkelen

«Anders Jørgenson Reitan», opphavleg eit radioføredrag. Stykket er eit glitrande essay, skrive på ein duvande og velflidd nynorsk.

Her er fleire artiklar med minne frå barndom og oppvokster, t.d. tilskotet til «Hedmark i manns minne», «Levekår i fjellbygda» og «Krossen bak jonsoklauvet». Eggen er ein god forteljar, og endå om bruken av ordet målmeister kan denne har vore overdriven, synest eg at Eggen godt kan bera den merkelappen. Forteljingane hans har eit eige driv, med rikt og variert ordtilfang.

I «Sørensens siste vals» fårme høre om den alkoholiserte storspelemannen Anders Sørensen. Stykket «Spelemannen og felemakaren Jon Kvernmo» skildrar ein kunnskapstyrst og allsidig kulturarbeidar i Vingelen

I 1911 gav Eggen ut si første diktsamling, «Løv og lyng». Her var dikt både på landsmål og riksmaal; seinare òg brukte han både skriftspråka i litterære arbeid. Med tida gav han ut to diktsamlingar til, «Heimen» (1915) og «helgeleite» (1933). Forfattargjevnaden til Eystein Eggen kjem særleg til syne i dikta. Dei siste tretti sidene av boka har dikt frå dei tre samlingane han gav ut, og nokre dikt som ikkje kom i bok medan Eggen levde. Av dikta vil eg særleg nemne minnedikta om Rasmus Steinsvik, Ivar Mortenssen og Olav Aukrust.

Både innleidinga til Arnljot Eggen og prosaen og dikta til Eystein Eggen fortel verdfull kultursoge. Boka er fjellnorsk skriftkultur på sitt beste.

Gudmund Harildstad

Skotsk sjølvråderett

Skottane sa eit dundrande ja til eige parlament og indre sjølvstyre i folkerøystingi den 12. september. Sigeren var meir knusande enn nokon spådde fyreåt. At dette er fyrste steget på vegen til fullt politisk sjølvstende for Skottland, meiner sume.

Skottane fær no sitt fyrste lovgjevande ting sidan 1707 då dei kom i union med England. Tankar um sjølvstyre hev vore meir og mindre levande heile tidi, men utan valdelege innslag. I folkrøystingi no sa heile 74,3 % ja til eige skotsk folketting, og 63,5 % sa ja til at tinget skal kunna lægja eller høgja skattane med upptil 3 %. Frammøtet til røystingi var vél 60 %, i lågaste laget, tykkjer sume, men vertydande nok.

Folkesigeren no stadfester endeleg at skottane kjenner seg som ein eigen nasjon med si eigi gamle soga og eigne sogeminne. Dei skil seg i mykje ut ifrå engelskmennene, og mange i Skottland hev vore misnøgde med fjerrstyret frå London, som ligg langt burte. Ved siste parlamentsval fekk dei konservative ikkje inn ein einaste talsmann frå Skottland, sidan dei konservative hev vore lunka til eller imot skotsk sjølvråderett. At dei konservative vart heilt utskutta, hev òg noko å gjera med den alderdomlege engelske valskipnaden med fleirtalssval i einmannskrinsar som stundom gjev seg heilt urimelege utfall.

Dei som studde skotsk sjølvråderett no, var arbeidarpartiet (Labour), liberaldemokratane og dei skotske nasjonalistane. Statsminister Tony Blair var til stades etter folkerøystingi i Edinburgh, han hev studt tanken um sjølvråderett og hev vunne seg eit godt ord i Skottland. Arbeidarpartiet trur skotsk sjølvstyre vil tryggja samlaget med England, dei vonar at det skotske tinget vert mynster for Wales og andre luter av Storbritannia. Nasjonalistane reknar utfallet for det fyrste steget på vegen mot fullt skotsk sjølvstende. Utanfor Skottland ligg store oljekrider, og fær skottane oljeinntektene, vil landet greida seg godt økonomisk.

Den britiske ambassaden upplyser at i 1991 budde det i Skottland 4 9992 150 menneske. Talet stig sakte, og ligg soleis kring 5 millionar. Den skotske valskipnaden vert einmannskrinsar med tilleggsrøyster som skal tryggja at alle parti vert innvalde. Fyrste parlamentsvalet i Skottland skal haldast våren 1999. Og 1. januar år 2000 er 129 folkevalde skottar samla til tinget i Edinburgh.

Språkleg på felgen

Egil Hyldmo:
ULVEBOKA 64 s. (fagbok for born)
Det Norske Samlaget, 1997

Det er fyrst og fremst språket som punkterar denne boki, og det handlar både um språkleg fåkunne, språkleg hjelpeøyse og språkleg slarv. Dinæst finst det eitt og hitt kringum i boki som er beint fram gale, og det er sjølvsagt øydeleggjande i ei fagbok.

Sjølve uppbyggjingi av «Ulveboka» er god nok. Ho er delt i sju kapittel, og fremst i kvart kapittel fylger me ein ulveflokk, og so kjem harde fakta um ulven, ei ulvesoge frå gamal gudelære, or folkeminne eller frå ei segn, deretter eit ordtak og til sist eit eventyr um ulven. Uppbyggjingi gjev boki fin rytime som eg trur høver for born. Og det er mange framifrå fotografi, og John A. Sæterøy har gjort vel ifrå seg med teikningane. Framsida av boki syner til dømes eit fotografert nærbilete framantil av ein ulv, det er so eg kjänner ulveteven, dette er røyndom, og på baksida er det ei teikning av ein varulv, han er teikna og altsø dikt og draum. Her utnyttar forfattaren ulik bilætlaging på meiningsfullt vis, og eg synest han lukkast med å gjera det frå fyrste til siste sida.

Attum fyrste bræda har Audun Skjervøy eit verdskart der storleiken på ulvar gjev eit bilæte på tal ulvar og kvar dei finst i verdi. Dette er i seg sjølv eit upplysande tiltak og ei tillitsvekkjande innleiding til boki. Den einaste ulven på kartet eg kjem i stuss yver er han som syner 6000 slektringar i Aust-Europa, og utav desse skal 2500 halde til i Romania. Eg sit med årboki for estisk skogbruk for 1995, ei årbok som norske skogbruksfolk har synt stor vyrdnad for, og ho viser at det lever 700 ulvar berre i ørvesle Estland. Difor trur eg Skjervøy har sett ulvetalet i Aust-Europa noko for lågt.

So attende åt språket. Hyldmo har vanskar med vanleg rettskriving. Lat meg berre nemne at han set um Jacob Breda Bull åt nynorsk, det er i seg sjølv eit tvilsamt tiltak, og når han umset til at «farene SLEPTE ut Hektor», er det det motsette av kva Jacob Breda Bull meinte, for Hektor var kar um å jaga ulvane han, og vart heilt sikkert SLEPPT ut. Heller ikkje umtalen av «Ulveboka» i boklista frå Samlaget er fri for misskriving utan at Hyldmo skal lastast for nett det.

Språkkjensla har ogso lett for å gleppe. Hyldmo skil til dømes ikkje millom dansk «orm» og norsk «makk». Det er «innvolsmakk» ein ulv kan ha i ei norsk bok. Slarveskriving vil eg derimot kalla

Eventyrteikning av John A. Sæterøy

det når forfattaren nyttar både «hole» og «hule».

Verre er det at i denne boki vantar forfattaren poetisk kraft, og serleg har det øydelagt fleire av eventyri, dei kan vera slappe og inkjesegjande eller hardhendt bråkute. At han kjem med upplysande tillegg åt ordtøke er sjølvsagt ogso drepande.

Eg trur ikkje Hyldmo har range påstandar um dei store linone hjå ulven og i ulvelivet. Men han kjem med nok gale til at lesaren kan misse trui på honom. Eg hentar eit knippe av etterhaldi mine: «Manke» er ikkje det same som «nakke». – At haren lagar hi, er framandt for norske born. – Langedrag fjellgård ligg ikkje i Nes i Hallingdal, men i Nore og Uvdal herad i Numedal. – Håvamål er ikkje ei ordtøkesamling, osb.

I liten mun fell Hyldmo for freistigi til å gjera ulven til eit uskuldig kosedyr i ei bok for born, og det skal han ha ros for. Eingong fall det seg slik at eg arbeidde i eit rom der ein ulv gjekk laus. Og eg vart forfærd yver koss dette store dyret gong på gong var god til å koma

usett innåt meg bakantil utan å beda um nærliek enn sega kjærteikn.

Egil Hyldmo slær fast at menneska ingen rett har til å utrydja ulven. Det er eg samd i. Han meiner at skikkeleg vederlag å sauebønder og reineigarar for ulvedrepne dyr er ei viktig hjelpearåd for å berge ulven i Noreg. Det er eg heilt opp usamd i. Ansvar for ulven må ikkje ein-sidigt veltast yver på sauebønder og reineigarar same kva vederlag dei fær for tapte dyr. Me har ikkje lov til å bruka husdyri våre soleis, og det er eit attendesteg å læra born noko slikt. Den einaste farande vegen er å leggja til rettes for ulven i sume strok, gjerne i samarbeid med svenskane yver grensa, og so lyt me alle taka ansvar for kva det vil koste og viljugt opne pungen. Lell vilde det koma lauparulvar på vidvanke som vilde gjera skade det laut ytast vederlag for.

Sist i «Ulveboka» finn eg ei drustelleg liste yver bøker um ulven, dyreparkar med levande museum med utstoppa ulvar, og filmar, videoar og CD-rom. I tillegg skulde det etter mi meining ha vore ei stikkordliste.

Som sagt, «Ulveboka» har ei veldig godt beingrind. Vore det mogeleg at forfattar og bokreidar sette seg ned og la kjøt på beini ein gong til å ei ny utgåve?

Arne Horge

eN BANK Å
TRIVES MED

FANA
SPAREBANK

Ut or steinalderen

«Røytekok», sa dei gamle, men no til dags er det mange som kallar det «komposthaug». Me hev ein røytekok nede i fjøset der me blandar fôrrestar og strøyte av halm og flis med noko mòk og læt det laga seg um til gjødsel alt i hop. Difor fall det av seg sjølv då kjeringi snugga i kjellaren i vår og fann nokre attegløymde gamle og skrukkute jordeple, at ho grytte dei på røytekoken.

«Jordeple» er forresten eit godt ord, det fortel både um utsjånad og opphav. Her til lands er me ikkje åleine um denne ordlagtingi, «pomme de terre», segjer franskmannen, og av di den franske ordlista mi går til polsk, les eg det polske ordet for jordeple, «ziemniak», og ikkje betre enn eg veit, hev ogso det ordet noko med jord å gjera, men polakkane hev altso ikkje fenge med seg utsjånaden.

Ein dag kom ho, kjeringi, og fortalte at no hadde dei runne mange av dei skrukkute utlevde epli som ho hadde ned på røytekoken. Ho tok meg med for å synge meg. Upp or flis og halm stod djupgrøne krye blad, ikkje so store enno, fyrst såg eg dei berre på eit par stelle, men so vart eg vare at det var grønt i kjømdi både her og der, ein heil liten epleåker på

toppen av ein røytekok. – Ja, no fekk me sjå, no laut dei få leva til hausten, sa kjerringi!

Trast deretter var det at eg høyrd bruset or soga. Eg vart teken med, ikkje gjennom hundredår, men gjennom tusundår. Det var noko um at kjeringane heime på bulassen la til mark at upp or røytekokane rann vokstrar frå frø dei hadde grytt frå seg av slike frukter som dei sanka i skog og mark. Jordbruket føddest og gav eit overskot av mat å menneske som løyst frå det daglege strevet kunde verta nyskapande. Dei gav meg til dømes Aslaug Vaa, Helge Jordal og Claude Albert Sevin, kom eg på og var takksam.

Mennene deira var anten på jakt, på fiske eller fangst. Hadde det vore upp til dei, hadde me nok etter kvart fenge kvasare piloddar, snedigare fiskekrokar og lumskare dyregraver, men me hadde brennsikkert framleis vore i steinalderen. Klumsa stod eg, som ein mosegrødd grindestolpe stod eg ute i gardsromet og lydde på det bårande bruset som lyfta upplevelingi mi mot store høgder, til kjerringi ropte meg inn å dugurdsgraute.

Arne Horge

Ord frå Lom

Tore Juland:
Gamle ord frå Lom
Strømmen 1997

Sist vinter gav Tore Juland (f. 1917) ut skriften «Gamle ord frå Lom». Juland er fødd og oppvaksen i Lom, men flytte ut i tjueårsalderen og har arbeidt som gartnar. Dei siste yrkesaktive åra var han gravlundsforstandar i Oslo.

Når skriften heiter «Gamle ord frå Lom», tyder det ikkje at orda finst i Lom og berre der. Det er snarare slik at orda òg finst i Lom, i tillegg til store luter av Gudbrandsdalen, ja, vidare med. Eg skreiv «finst», men rettare er det vel å skrive «fanst», for det er nok slik, diverre, at mange av orda jamt over er ukjende for den yngre ættleden.

Oppslagsorda i boka er skrivne i målførenær form. Som nynorskbrukar kunne eg ønskt at den nynorske forma hadde vorte sett til i parantes; det hadde vore til hjelp når lesarane skal bruke orda i skrift.

Eg nemner ordet *meiggjarsmjøl* (matgjerdsmjøl) «matmjøl». Frå Dovre kan eg nemne forma *majesmjøl* (Alf Eriksen 1960) og frå Vågå *meggjærsmjøl* (Ivar

Kleiven 1908). Døma eg gjev opp, syner at uttala kan skifte i eit heller avgrensa område. Ordet er elles kjent over store delar av landet, men tydinga kan skifte noko.

I samlinga står t.d. ordet *otrevna* (utrivnad) «vantrivnad», *møkdag* (mekedag, stytting av midvekedag; onsdag). Eg finn ordet *natrongalte* med tydinga «gåtefullt skjellsord frå Vågå». Stutt nemner eg *sinnsimillom* (sins-imellom, segimellom), *supklokø* (supklokke) «matklokke», *tålårm* (tyrhjelm), *tølåt* (tølut) «jålut», *utkråpen* (utkropen) «sløg, innful», *tørstugu* (turkestove) «hus med vedfyring til å turke korn i».

Skrævajylte (skrevagylte) har tydinga «helst skjellsord». Juland er ikkje så frimodig som Olav O. Aukrust (f. 1912) som fører opp «breispora, purkeliknande kvinnfolk» til tyding (sjå Aukrust: «Skaldespor» s. 398).

Samlinga at Tore Juland har nærare 1200 ord og er verdfull, ikkje berre for gudbrandsdøler, men for alle med interesse for norsk mål. Her finn ein ord som kan gje ei rik og råkande målføring.

Gudmund Harildstad

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Vestmannalaget

Formann Leidulf Hundvin
Lillehatten 242, 5033 Fyllingsdal
Telefon 55 15 37 32

Ivar Aasen-sambandet

Formann Bjørn Tormod Ringdal
Løvåsbakken 22, 5033 Fyllingsdal

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5034 Y LaksevågP
Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag

Målungsdomslaget

Prikken yver i-en

Formann Bjørn Tormod Ringdal
Løvåsbakken 22, 5033 Fyllingsdal

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen
Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Vestmannen
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Norsk Målungdom

Nordahl Bruns gt. 22, 0165 Oslo
Telefon 22 36 40 43

Noregs Mållag

Kirkegata 32, 0105 Oslo
Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

IvarAasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet arbeider for måldyrking og målreising. Sambandet krev fulle rettar for nynorsk i Noreg, og innanfor nynorsken krev me fulle rettar for i-målet som Ivar Aasen valde.

Sambandet teilar ikkje med resten av norsk målrørsla, men hev ei sergjering i rørsla. I Sambandet kan både lag og einskilde med vera med, og me ser gjerne at du er med både i mållag der du bur og beinveges i Sambandet. Skriv deg inn!

Årspengar for beinveges innmelde kr. 50,-.

Innmelding til kassastryren:
Ivar Aasen-sambandet v/Torolv Hustad
Elvenesvegen 10 C
5050 Nesttun
Postgiro 0814 20 27 209

Sivil ulydnad

Nils-Aksel Mjøs sende oss eit utklypp fra Nordlys, Tromsø, der varaleidaren i Noregs Lærarmållag, Anders Eikenes, hev eit innlegg «Kong Salomo, Jørgen hatte-makar og nynorske lærebøker». Me gjev att frå innlegget:

Sidan vi var ein neve stor, har vi lært at vi lever i ein rettsstat, der det er likskap for lova. Stundom har vi nok undra oss over underlege rettsavgjerder og akrobatiske lovtolkningar, men det er no mykje ein meiningmann ikkje forstår når det er snakk om finjuss.

Serleg er det vanskeleg å forstå at nokre lover og paragrafer kan brytast mest med samtykke frå rettsapparatet. Ein av dei paragrafane som det har vorte, og framleis vert, synda mot, er pgf. 38 i Lov om vidaregåande opplæring, der det står i andre avsnitt (sitat): «Lærebøker og andre læremidler i andre fag enn norsk må foreligge til samme tid og samme pris på bokmål og nynorsk. Departementet kan gjøre unntak fra regelen». (Sitat slutt).

Noregs Lærarmållag er ein ansvarleg organisasjon som mellom anna er oppteken av at mållova vert halden. Men som den ansvarlege organisasjonen vi er, kan vi sjølv sagt ikkje stø eit lovbro som krenker lov om opphavsrettar. Vi har likevel stor forståing for at dei som får *språkrettane sine* krenkte, går til sivil ulydnad, slik som i det aktuelle tilfellet. Vi ser likevel endå meir alvorleg på at eit dotterselskap av eit stort og mektig forlag ustraffa får høve til å selja ei lærebok som berre ligg føre i bokmålsutgåve, og som dermed er ulovleg.

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein ring av korresponderande lagslemer som ynskjer å styrkja det nynorske skriftmålet i sitt "beste lag" (Aasen). I sjølve høgnorsknamnet ligg eit program. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-.

Skriv til: Høgnorskringen
v/Vestmannen
6143 Fiskåbygd
Postgiro 0803 4591343

So vidt i Wales

Den 19. september 1997 røysta folket i Wales um eige nasjonalting og eit visst indre sjølvstyre. Frammøtet her var berre kring 50 %, røysteuppgjeren minnte um uppgjeren etter den norske EU-røystingi. Utfallet var uvisst til siste minutt. Men då sa 50,3 % ja til framlegg, 49,7 % sa nei. Skilnaden mellom ja og nei gjekk meir etter geografiske enn politiske linor; serleg landdistrikta røysta ja til sjølvråderett.

Wales fær nasjonaltinget sitt i Cardiff. Dei hev ikkje havt eige ting sidan 1404, då det vart uppløyst av

Owain Glynder etter tidlegare harde stridar med angelsaksarane. Folketalet i Wales er etter ei ikkje heilt ny yversyn kring 3 mill., og utsendingane i tinget vert 60. Dei møtest som i Skottland 1. januar år 2000. Walisarane ättar som skottane frå keltarane. Målet deira er kymrisk, òg kalla walisk eller velsk.

Noko av grunnen til at walisarane var meir tvilande enn skottane, kann vera at dei fær mindre rett til sjølvråderett. Dei fær ikkje skriva ut skattar eller vedtaka eigne lover.

Best! Mest! Størst! om Ivar Aasen

- * Mål og Makt er tidsskriftet åt Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr. i 1996
- * Nr 1-2/96 har kome, med over 20 artiklar om Ivar Aasen og målreisinga. Artiklane er prenta innleiningar frå Ivar Aasen-konfertil NMU i Bergen i januar.

Artiklar av m.a.: John Hutchinson, Kjell Venås, Jostein Nærbovik, Karin Moe, Ola Breivega, Olav Randen

-
- Send meg M&M nr. 3/95 **Det nynorske bibelmålet**, 25,-
  - Send meg M&M nr. 4/95 **Hegemonisk nasjonalisme Postmaterialisme. Ordbøker** 25,-
  - Send meg M&M nr. 1/2-96 **Ivar Aasen konferansen 1996** 60,-
  - Eg tingar 1996-årgangen for 90 kr.

NAMN: .....

ADRESSE: .....

POSTNR: ..... STAD: .....

Send til Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 Oslo
Tlf. 22 36 40 43 Faks: 22 36 40 68

DAGOG TID

Pilestredet 8
0180 OSLO
Tlf. 22 33 00 97
Fakx 22 41 42 10
E-post: dagogtid@sn.no

Verdas einaste
riksavis på
nynorsk

Flokut for fåtalsmål

I Tyskland hev måltilhøvi i Slesvik – som danskane kallar Sør-Jylland – gjerne vorte rekna for mynsterlege. «Modell Shleswig» hev dei tala um. Siste nummer av tidsskrifti *Nordfriesland* (nr. 119) avdekkjer at Slesvik-mynsteret ikkje er fullkome. Rett nok er stoda god for mindretalsmålet *dansk* sunnanfor grensa og mindretalsmålet *tysk* nordanfor grensa. Men for *nordfrisisk* er stoda ei onnor. Skuleupplæringi i nordfrisisk hev rett nok siste par tiåri vorte handgripeleg betre, men vert enno kalla upplæring på smaksprøvestadet. Frisiskinnslaget i radioen er mest uhøyrleg – kring two og eit halvt minutt for vika! Og medan det ei tid var eit professorat i frisisk i Flensburg, er professoratet i samanheng med personavgang no stroke. Etter ei tiljenkinssemje vert faget frisisk likevel halde uppe i Flensburg, men ikkje professoratet. Um hovudarbeidet med nordfrisisk no skal knytast til Nordfriisk Instituut i Bräist (Bredstedt), er det samla utfallet at summen av offentlege midlar til nordfrisisk upplæring er mykje nedsett.

No hev presidenten i Den føderalisticke unionen av europeiske folkegrupper sagt eit ord i denne saki. Presidenten heiter *Romedi Arquint*, han er reteromansk teolog og er målsmann for sosialdemokratane i kanton-parlamentet i Graubünden i Sveits. Han skriv til statsministeren og landtingspresidenten i Slesvik-Holstein at dei offentlege midlane til nordfrisisk i sambandsstaten er for småe. Med sin bakgrunn skulde Romedi Arquint vera velsikka til å döma um vilkåri for fåtalsfolk. Reteromansk er det minste offisielle målet i Sveits, og sveitarane syner her som ofte elles sterke vilje og evna til vern og jamstelling. Kanskje ikkje underleg at nordfrisarar tykkjer vilkåri for reteromanane næraast er parisiske i Sveits, der demokratiet – folkesty-

ret – råder frå øvst til nedst på ein måte som europearar elles berre drøymer um. Det er kring 50 000 reteromanskalande etter «Etnische Minderheiten in Europa» (1995).

I same nummeret av *Nordfriesland* les me at i

Graubünden og Wales er det sett i verk vidfemnande tiltak med vaksenupplæring, der folk får setja seg inn i sine eigne sterkt truga fåtalsmål, reteromansk i Graubünden og kymrisk (walisisk) i Wales. Slike idealbilete synest unåleige i Nordfrisland, men i mindre mælestav er dei like vel noko å tøygja seg etter.

Eit innkast um heimleg sjølvråderett og fjerrstyring skal lesarane få høyra. Noko spituig fortel skriftstyraren at «im schönsten Juristendeutsch» avviser det tyske sambandsriksstyret i Bonn bruk av fleirspråklege vegskilt. Slik er korkje rettsleg trygt eller ynskjeleg, segjer statssekretären i Bonn, ja, det kann endå til vera trafikk-fårleg. Skriftstyraren legg til syrleg og med tydeleg frygd at samferdselsministeren i Slesvik-Holstein hev lært Bonn noko anna. Den 28. august i år fekk nordfrisarane lov til å bruka dubbelmålslege frisisk-tyske vegskilt. Nordfrisarane vert i so måte jamstelt med andre fåtalsfolk i Europa, ikkje minst med sorbane i aust som hev denne retten frå Aust-Tysklands-tidi.

Jostein Krokvik

Romedi Arquint hevdar fåtalsrettar

Doktorgrad i psykologi

Nynorskbrukande Terje Manger frå Manger tok filosofisk doktorgrad i psykologi ved Universitet i Bergen 13. september. Doktoravhandlingi var skrivi på engelsk og heitte: «Gender differences in mathematic achievement among Norwegian elementary school students» (Kynsskilnader i matematikkytingar hjå born i den norske grunnskulen). Arbeidet hev vorte ikkje lite påansa innanlands og utanlands og byggjer på gransking av 924 tridjeklassingar i Bergen i 1992 med oppfylgjing av same elevane i 1995. Hovuddraget var likt både gongane: gjentor synest etter denne granskingi ha mindre sans for matematikk enn gutter.

Menneski

Menneska er betre enn ryktet sitt, med undantak av dei som ryktet ikkje veit anna enn godt um.

Kristofer Uppdal i Jotunbrunnen

Kvifor?

Kvifor skal folk som reknar seg for målfolk, vel skulelærde, tyta på forslag og forslag og forslag, og fullkomeleg utelata det innarbeidde og velkjende ordet framlegg? Er det for å riva ned leivningane av den nynorske måltradisjonen, eller er det tankeløysa som er utan grensor? Det er ein velvyrd målmann som spør, og me må berre stadfesta det han segjer, me høyrer det i eter og frå talarstol. Held me fast på dei norskrøtte ordi, vert dei med tidi gjerne synlege i bokmålet. For stundom er det likt til at norskmålssansen er sterkest på bokmålshald!

Professor Jostein Børtnes rundar 60

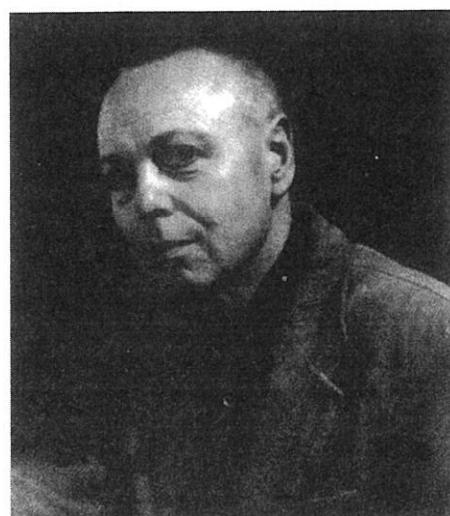
Nils-Aksel Mjøs minner oss um at Jostein Børtnes, professor i russisk ved Universitetet i Bergen, fylte 60 år no nyleg. Mjøs sender oss eit utklypp frå universitetsskriftet *Phania* der Bjørn Teigen skriv heidningsord um honom, og me tek nokre opplysningar derifrå.

Jostein Børtnes er telegut. Far hans var lærar frå Hafslø i Sogn, men flutte til Hovin i Telemark der han vart gift med ei garddotter. Børtnes er fødd 16. april 1937 og fekk sans for russisk alt i barndomen då han las Anna Karenina av Dostoevskij heile fire gonger. Den første russiskupplæringi fekk han på det militære russiskurset i Garden. Sidan vart det slavisk filologi, tysk og kunstsoga. I 1976 tok han doktorgrad på

gamalrussiske helgenvita. Han hadde universitetsuppgåvor både utanlands og i Oslo til han i 1984 vart professor i russisk i Bergen.

- Vestlendingen i meg kjende seg betre heime i Bergen enn på Austlandet, fortel han.

Han hev skrive ei lang rad skrifter og bøker, m.a. um russisk bokheim, um Dostoevskij og um Aristoteles, og han segjer at arbeidstilhøvi hans alltid hev vore gode. Han segjer vidare at han er sers glad i arbeidet sitt, både i undervisningi og i granskingsi. Og ikkje alle er i den misunnande stoda at dei ordlegg seg like eins! Umgang med unge menneske hev halde han ung, trur han.

Nestmannen

Østfold – Austfold

Nils-Aksel Mjøs sender utklypp frå den makelause Hugin og Munin-teigen i Vårt Land, der Odins ramnar minner um at utrøytelege Finn Erik Vinje for lenge sidan kringkasta yver alt landet at målet aust for Oslofjorden var grøteleg stygt. Slik var livsviktigt å få ut, veit du.

Trass i dette hev Einar Lundeby saman med andre frå den kanten sendt ut ein fuldekkjande læremiddelpakke for østfoldmål til bruk i skulane. Østfold Mållag stend bak tiltaket. Kvifor i all verdi brukar dei ikkje namnet **Austfold**, spør Hugin og Munin.

Ja, ramnane må sakte spryja. So lenge målfolket sjølv hadde ei førande hand med målet sitt – som riksmålsfolk vedvarande hev med sitt mål – heitte det på landsens mål Austfold og Øysterdal og slike noko. Men sidan staten avskipa vårt målstrev og gjorde det til offentleg byråkratisk leik for utvalde norskfilologar, hev mange kamelar lote ned gjenom halsen, og dette er snaudt den verste heller.

Kehra utvidar

Tolaram Investment høyrer til Tolaram Group med hovudsete i Singapore. Gjenom selskapet Horizon Pulp and Paper driv Tolaram Investment papir- og cellulosefabrikken Kehra i Nord-Estland, og dei gjeng no med planar um å koste 40 millionar norske kronor på denne fabrikken. I fylgje Sonny Aswani som er dagleg leidar i Tolaram Investment er selskapet i samrøde med kontoret for utlån å private i verdsbanken um mogelege lån i tillegg å eigen kapital. Kjem det noko ut or samrødone vil minst 40 millionar verta brukte på Kehra-fabrikken frå juli til august i 1997. Dotterselskapet Horizon Pulp and Paper som til dagleg driv Kehrafabrikken selde for vel 70 millionar i 1996, og 90% av årsproduksjonen gjekk til utlandet. Fabrikken sysselset 500 arbeidrarar.

Arne Horge

Toftan Sag

Det mest velutstyrde sagbruket i Baltikum er Toftan Sag som ligg nord-aust i Estland. Sagbruket kom i gang for fullt no sist i februar. Eigarane hev lagt 78 millionar norske kronor i tiltaket, og dei meiner seg å skjote inn mest 50 millionar ved årtusundskiftet for å auke skjeringi til det dubbelte. Svenske pengefokk eig tre fjorddepartar av lutane i sagbruket. Arne Horge

Bøker frå Vestmannen:

Severin Eskeland: Framandordbok. Einaste på nynorsk. Frå 1919. 75 sidor. Kr 115,-.

Lars Eskeland: Høgnorskordlista. Nyrent av Eskelands ordlista frå 1921. 72 s. Kr 75,-.

Lars Eskeland: Norsk Formlæra. Høgnorsk. 24 s. Kr 35,-

Vestmannen, 6143 Fiskabygd. Tlf. 70 02 14 29

Frå Norsk Bokreidingslag

Jostein Krovik: Ivar Aasen – diktar og granskar, sosial frigjerar og nasjonal målreisar.

Bilete ved Jo Gjerstad. 272 sidor. I band kr 250,-.

Sigurd Sandvik: Suldalsmålet II. Ny i samling ord og ordlag frå Suldal. Ny 1996. Hefta kr 100,-.

Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fikst miniformat og smakfullt band. Fyreord av Trygve Lande. I band kr 95,-.

Jostein Krovik: Norskrøtt skriftmåls store fall. Utgreiding um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krovik: Ny Hungrvekja og Jan Prahl. Hefta kr 160,-.

Jostein Krovik: Mål og vanmæle. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krovik: Kjettarord um norstkålmalkymi. Hefta kr 24,-.

Sigurd Sandvik: Skriv betre norsk. Rettleiding i målbruk.

Hefta kr 115,-.

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Norske ord etter umgrip og tyding. I band kr 80,-; hefta kr 60,-.

Ivar Aasen: Målsamlingar frå Bergens Stift ved Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. Aasen-manuskript um målet i Sogn, Nordhordland, Voss, Hardanger og Sunnhordland. Med upplysande tillegg og ei ordbok. Kr. 230,-.

Ivar Aasen: Målsamlingar frå Sunnmøre. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 250,-; hefta kr 200,-.

Ivar Aasen: Sunnmørsgrammatikkane. Red. Jarle Bondevik, Oddvar Nes, Terje Aarset. I band kr 200,-; hefta kr 180,-.

Gustav Indrebø: Norsk Målsoga. Det grunnleggjande målsogeverket. I band kr 350,-.

Inger Indrebø Eidissen: Gustav Indrebø. Ei livsskildring.

Skildra frå nært hold. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: Von og veg. Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Djup fjord og høg himmel. Festskrift til Anders Ohnstad. Hefta kr 200,-.

Severin Eskeland: Ei minnebok. I band kr 50,-.

Gustav Indrebø: Kva er målreising. Utvalde artiklar. Hefta kr 50,-. Gustav Indrebø: **På norsk grunn.** Hefta kr 125,-.

Egil Lehmann: Reise det som velt er. Hefta kr 115,-.

Egil Lehmann: Færøysk-norsk ordbok. I band kr. 150,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år.** I band kr 200,-.

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 – 5001 Bergen

Telefon 55 31 66 29 Faks: 55 32 03 56

Postgiro 0809 3918844

